

Om een zinvol bestaan

Sociaal-economische aspecten van het CDA-verkiezingsprogramma

DRS. R. F. M. LUBBERS

Inleiding

Economische groei is in het CDA-programma geen doel op zich zelf. Het zou ook overdreven zijn om de economische groei voor te stellen als het kerngegeven bij uitstek, dat een programma zou kenmerken. Het is een belangrijk element, niet meer en niet minder.

De tijd is voorbij, dat een geschatte groei werd verdeeld over particuliere en collectieve sector, waarna een verdere toedeling plaatsvond in een personele inkomensverdeling en in een verdeling van extra middelen voor de collectieve sector over de verschillende programmatische prioriteiten. Die mooie zomer is voorbij.

Het gaat nu veel meer om vragen als: hoe krijgen wij een zo volledig mogelijke werkgelegenheid, met welke inkomensmatiging werken wij de goede richting op, hoe beheersen wij de sociale verzekeringen, hoe en in welke mate kunnen wij terug bij de overdrachtsuitgaven? Daarnaast — bij de bescheiden financiële middelen — een schuchter expansief beleid, dapper aangevuld met technologische en sociale innovatie om wat modelmatig onmogelijk lijkt, toch mogelijk te maken; en als we er zo langs traditionele wegen niet uitkomen, wordt de aanpak bewust gecomplementeerd met deeltijdbanen en het geforceerd ingeschakeld houden van zwakke groepen op de arbeidsmarkt. Dat zijn allemaal zaken die belangrijker zijn dan iets meer of minder groei.

Economische groei

Maar toch krijgen de groeiverwachting en groeirealisatie veel aandacht. Dat is in zoverre terecht, dat de uiteindelijk geschatte groei moet kloppen met de andere economische grootheden. Welnu, in het CDA-programma is een groei opgenomen van gemiddeld $1\frac{3}{4}\%$ per jaar; gemiddeld, namelijk oplopend van ruim 0 tot 2 à $2\frac{1}{2}\%$. Zoals bekend raamt het CPB 1%. Dat is echter exclusief bijzondere beleidsinspanningen. Deze worden nu juist wel van de politiek gevraagd. Daarom komt het CDA bewust uit op die $1\frac{3}{4}\%$ gemiddeld. Op de groei kunnen wij binnenlands overigens slechts een bescheiden invloed uitoefenen. Voor een goed deel wordt die groei gedicteerd door de groei in andere landen. Wordt daar de groei ondanks alle misère hoger geschat, dan is er ruimte ons met goed beleid in die richting te bewegen. Waar in het CDA-programma een belangrijke plaats wordt ingeruimd voor inkomensmatiging en stabilisatie van de collectieve-lastendruk, is het duidelijk dat bij verdere tegenvallende groei de inkomensmatiging en de bijstelling in de collectieve sector des te forser moeten zijn.

Het CDA houdt vast aan de selectieve groei. De kwaliteitsbewaking is bij $1\frac{3}{4}\%$ echter aanzienlijk gemakkelijker dan bij veel hogere cijfers. Sterker, aspecten van dat kwaliteitsbeheer, zoals energiebesparing en recycling, kunnen groeibevorderend zijn. De spanning tussen groei en kwaliteit is een eind weggepoeld. Waakzaamheid m.b.t. kwaliteitsbewaking blijft

intussen wel geboden daar waar met gestelde normen in de praktijk te licht wordt omgesprongen; daar ook, waar de doorgaande belasting op mens en natuurlijke omgeving wordt onderschat.

De hele westerse economie is geleidelijk in een ernstige recessie terechtgekomen. Niet door verzadigingsverschijnselen, wel door een forse erosie van de winstvoet, die expansie voor ondernemingen onmogelijk, of onaantrekkelijk maakt. Deze crisis heeft natuurlijk achterliggende oorzaken op het punt van technologische vernieuwingen, herstructureringsprocessen, invloed van nieuw industrialiserende landen, energie enz. Het gaat hier echter niet om die analyse, wel om de constatering, dat er een onderstroom van ernstige recessie is.

Een markant aspect van de cisisachtige recessie waarin wij op dit moment verkeren, is dat de overheden bij het op peil houden van de bestedingen conform de verplichtingen die uit de welvaartsstaat voortvloeien, met steeds grotere financieringstekorten worden geconfronteerd terwijl de besparingen te kort schieten. Dit in combinatie met een forse portie monetaristisch denken, leidt tot zulk irerel hoge rentestanden, dat de lust tot investeren in tal van gevallen gaat ontbreken. Dit schaadt op zijn beurt de toch al matige groei. En zo wordt via hogere loondervingsuitkeringen en krimpende belastinginkomsten de bankschroef van nog grotere tekorten en nog hogere rentestanden aangedraaid. Voer voor economen.

Maar hier gaat het om een politiek programma. Wat te doen, gegeven deze goeddeels internationaal gedicteerde tendenties? Het CDA treedt deze situaties tegemoet met de politieke poging een aantal van die tendenties te doorbreken. Een centrale plaats heeft daarbij de wil, het almaar wassend getij van uitkeringen en overdrachten tot staan te brengen.

Naast de bekende trits van inkomensmatiging, beheersing van de sociale verzekeringen en van de overheidsuitgaven, wordt aandacht geschonken aan verschuivingen in bestedingen, zodanig dat er meer werk uit de bestedingen voortvloeit. De belangrijke verschuivingen zijn minder consumptie en meer investeringen en uitvoer. Tegelijkertijd zijn dat in de besteding van de koopkracht verschuivingen naar goederen en diensten die een hogere binnenlandse bestedingsquote hebben, zoals b.v. de woningbouw en de stadsvernieuwing en de (maatschappelijke) dienstverlening. Daarnaast is er dan de verdeling van het werk zelf. Dat alles wordt geflankeerd met technologische en institutionele impulsen. Meer dan ooit hangt alles met alles samen.

Werkgelegenheid

Er is een nauwe samenhang tussen werkgelegenheid en groei. Samenvallen doen deze begrippen echter beslist niet. Voor Nederland is dat al heel duidelijk. De stijging van de arbeidsproductiviteit ging in ons land in de jaren zestig en zeventig gepaard met een forse uitstoot van arbeidskrachten.

Daarnaast was er de aardgassector die een steeds groter deel van ons nationaal inkomen ging genereren, doch na de beginfase zelf slechts weinig directe werkgelegenheid opleverde.

Vooral het fenomeen van de arbeidsuitstoot heeft zich zo sterk in onze economie vastgezet, dat het CDA-programm daar tot koerswijziging wil komen. Gegeven de groei van de produktiviteit per man — en dus uitstoot bij een geringe economische groei en een groeiende beroepsbevolking — kiezen wij zeer bewust voor minder uitstoot naar het leger der uitkeringstrekkers. De produktiviteitsgroei per man moet daarbij minder dan voorheen als een geïsoleerde doelstelling worden benadrukt.

Jaarlijks worden circa 80.000 mensen aangemeld voor de keuring tot arbeidsongeschikte. Stel dat daarvan de helft in aangepast werk, eventueel in deeltijdbanen, in het arbeidsproces ingeschakeld kan blijven, dan stijgt het bestand aan arbeidsongeschikten in Nederland niet verder. Er bestaan geen modellen die aantonen of een dergelijke aanpak strikt economisch gezien voordelig of nadelig is. Het CDA kiest echter om sociale redenen bewust voor het zoveel mogelijk ingeschakeld houden van deze arbeidskrachten. Dit zou ook economisch wel eens zinvoller kunnen zijn dan de huidige praktijk. De methode om dit te realiseren is echter nog niet voldoende ontwikkeld. De zogenaamde 5%-wet is een belangrijk instrument, maar veel beter zou het zijn als overheid en bedrijfsleven, werkgevers en werknemers te zamen tot afspraken en tot instrumenten zouden komen om dit doel te bereiken. De overheid zelf doet er intussen goed aan vertroebelende elementen die schuilen in verschillen in uitkeringshoogte tussen degenen die licht arbeidsongeschikt en degenen die uit anderen hoofde werkloos zijn, weg te nemen.

Een belangrijk element van het werkgelegenheidsbeleid is ook het beleid ter zake van zwakke groepen op de arbeidsmarkt. In recessies treedt altijd een segmentering van de arbeidsmarkt op, waardoor zwakkere groepen niet aan bod komen. Eenmaal werkloos blijft werkloos. De werkloze wordt een type met kenmerken, die bij iedere sollicitatie weer tot een afwijzing leiden. Daartegenin wil het CDA een bewust inschakelingsbeleid op gang brengen dat op die zwakke groepen gericht is. Het program geeft de mogelijkheid aan om te komen tot een wet op de inschakeling in het arbeidsproces. Deze wet kan materieel dan wel procedureel van aard zijn. Bij de gespreide verantwoordelijkheid die het CDA voorstaat, ligt hier ook een belangrijke taak voor het overleg tussen vakbonden en werkgevers, alsmede voor de overlegvergadering binnen ondernemingen.

Een bijzondere groep in het genoemde proces van segmentering op de arbeidsmarkt vormen de jongeren. Ook hier zijn er sociale en economische redenen om de inschakeling in de arbeid niet alleen aan de markt over het te laten. De sociale redenen spreken voor zich. Hier, aan het begin van de loopbaan in economische zin, dreigen de nieuwe zwakken te ontstaan. Daarom geeft het CDA inschakeling van jongeren in het arbeidsproces hoge prioriteit. Dit komt in een aantal artikelen van het verkiezingsprogramma tot uitdrukking: harde mobiliteitseisen aan jongeren, (om)scholingsfaciliteiten, tijdelijke tewerkstelling bij bedrijven en overheid, waarbij opleidingselementen en werk gemengd zijn. In de werkgelegenheidsparagraaf van het program lezen wij bij voorbeeld: „Na drie maanden werkeloosheid begint in beginsel een (om)scholingsperiode bij voorkeur in onderneming of instelling (met afnemende uitkeringen, toenemend loonbestanddeel voor rekening van de werkgever). Passende arbeid wordt aldus gekoppeld aan een omscholing gericht op een beroep wat meer perspectief biedt”. Een niet onbelangrijk bijkomend effect van deze gerichte benadering van jonge werklozen is een zeker bijsturing van vaardigheden, rekening houdend met de beschikbare banen. Wij hebben het dan over de arbeidsmarktproblematiek die overigens verder reikt dan jongeren alleen. Vandaar ook de aandacht voor educatief verlof en om-en-bij-scholing, ook op latere leeftijd. Dit gerichte inscha-

kelingsbeleid van mensen in het arbeidsproces vereist uiteraard wel de beschikbaarheid van banen.

Om die beschikbaarheid van banen te bevorderen kiest het CDA voor forse inkomensmatiging. Inkomensmatiging is zeker niet het enige werkgelegenheidsinstrument, maar wij ontkomen er in ons land niet aan. Inkomensmatiging om de winstvoet van de bedrijven te verbeteren en zo via het weer aantrekkelijk worden van expansie werkgelegenheid te bevorderen is een lange weg, zeker in een recessief klimaat waar de concurrentieslag via de afzetprijzen de marges voortdurend onder druk houdt, maar reeds tijdens die weg betaalt inkomensmatiging zich zelf terug doordat een vertragting van de afkalving van de werkgelegenheid in de marktsector optreedt en een toename van het aantal inkomensstrekkers in de kwartaire sector. De overheid en verwante instellingen kunnen dan immers meer mensen uit dezelfde salarissom betalen.

De crux is echter de concurrentiepositie ten opzichte van het buitenland. Onze open economie is niet alleen kwetsbaar via zijn arbeidskosten, ook andere kosten zijn mede bepalend; waar daar deze laatste echter in hoge mate gegevenheden zijn — van energiekosten tot rentekosten — zullen wij in de harde concurrentieslag met andere landen niet ontkomen aan forse inkomensmatiging. De exacte mate daarvan is moeilijk aan te geven.

Inkomensmatiging behoudt, resp. levert werkgelegenheid. Het probleem waar alle partijen, dus ook het CDA, bij het opstellen van de programma's mee worden geconfronteerd, vormt het feit dat de programma's worden uitgerekend ten opzichte van de huidige trends. Dat betekent dus, dat het scheppen van banen gesupereerd wordt op de afkalving. De 210.000 banen die het CDA voor 300.000 mensen schept zijn zeker geen rozige raming. Het probleem zit in de verminderende werkgelegenheid uit de onderliggende trend die in zich zelf zulk een forse vermindering aan werkgelegenheid betekent. Dat kan dan ook straks gaan leiden tot intensivering van bepaalde werkgelegenheidsbevorderende beleidsinstrumenten.

Wat zijn nu voor het CDA de instrumenten om een groter aanbod van banen te bereiken? Naast de 0,75% van de loonsom die jaarlijks via inkomensmatiging wordt gereserveerd voor verbetering van de concurrentiepositie zijn er de impulsen uit hoofde van energiebesparing en dat wat te doen is met de meer opbrengsten van verkoop van aardgas naar het buitenland.

Bij de energiebesparing gaat het erom via de aardgasprijs en een beleid dat gericht is op energiebesparende investeringen, werkgelegenheid te scheppen. Dit proces dat reeds op gang is kan worden geïntensiveerd.

Bij de besteding van extra „aardgasdeviezen” is het criterium versterking van de economie. Daartoe staan verschillende wegen open. De meest voor de hand liggende zijn:

- uitvoering van de basisgedachten van het WRR-rapport over de *plaats en toekomst van de Nederlandse industrie*, waarbij naast de innovatie ook nadrukkelijk de exportbevordering dient te worden inbegrepen;
- verkleining van het financieringstekort ten einde zo de rente in Nederland te drukken. Waar 1% rente een last van f. 1 mrd. voor het bedrijfsleven betekent, — nog afgezien van de duidelijke effecten op investeringen en bouw — is dit een interessante route. Voor zover echter zou moeten worden geconcludeerd dat de plaag van de hoge rentestanden, gegeven de open geld- en kapitaalmarkt, internationaal geconditioneerd blijft, is het de moeite waard om:
- specifieke rente-instrumenten te ontwikkelen om de uitbreiding van het risicodragend vermogen te bevorderen, resp. kapitaal tegen lagere rente voor bepaalde doeleinden, waaronder de bouw, beschikbaar te stellen. Wellicht kan de overheid als zij rentereducties aan winstdelingsrechten koppelt, ondernemersinitiatieven aantrekkelijker maken dan deze nu zijn.

Bij dit alles gaat het erom financiële middelen en vernieu-

wing te combineren. Innovatie, maar ook ruimte voor nieuw ondernemen, vooral ook in het midden- en kleinbedrijf.

Op basis van het bovenstaande, inclusief de inkomensmatiging, rekent het CDA op 100.000 banen in 4 jaar. Dat is enerzijds een buitengewoon lage schatting, maar anderzijds ook niet meer dan een stelpost, gegeven de achtergrond van de sterke afkalving van nu bestaande werkgelegenheid. Daarnaast stelt het CDA een impuls van f 3 mrd. in de bouw voor; het hieruit voortvloeiende werkgelegenheidseffect belooft 35.000 manjaren. Het gaat hier om een verdubbeling van de stadsvernieuwingsinspanningen en een bouwproductie die wordt verhoogd tot 120.000 eenheden per jaar.

Willen deze taakstellingen haalbaar zijn, dan is een actief beleid ter beperking van de stichtingskosten noodzakelijk. Toch zullen extra huurverhogingen en het inlopen van in het verleden opgelopen achterstanden in huurniveau, met name door versnelde harmonisatie en doorstromingsbeleid, nodig zijn. Complementair daaraan zijn een geleidelijke verhoging van de normhuurquote met een 1/2% per jaar en een verhoging van het huurwaardeforfait. Gemiddeld gaat het hier om een koopkrachtoffer van een 1/2% per jaar, dat omgezet wordt in meer werkgelegenheid en een betere woonvoorziening. Confronteert men het koopkrachtoffer met de op deze wijze mogelijke bouwimpuls, dan blijkt ook hier conservatief geraamd te zijn; hetzelfde geldt voor de 35.000 directe en indirecte banen die op grond van de bouwimpuls van f. 3 mrd. worden verwacht.

Vervolgens schat het CDA een groei van 50.000 banen in de collectieve sector. Dit is veel minder groei dan in het verleden, maar op het eerste gezicht veel meer dan betaalbaar is in een program, dat stabilisatie van collectieve lasten nastreeft. Daarom lezen we in het CDA-program niet alleen over het trendzettende beleid voor ambtenaren en daarmee verbonden groepen, maar ook over „een verdere aanpassing van arbeidsvoorwaarden van ambtenaren aan die de werknemers in het particuliere bedrijfsleven”.

Ten slotte meent het CDA dat het bestaande productieapparaat aan 25.000 mensen meer werk zou kunnen bieden door het vervullen van bestaande vacatures.

Aldus worden 210.000 volledige dagbanen gerealiseerd, bij een aantal van 200.000 mensen dat zich tussen 1981 en 1985 voor het eerst op de arbeidsmarkt zal aandienen. Denken wij daarbij aan de sterke afkalving en de dreiging van weer nieuwe grote aantallen arbeidsongeschikten, dan springt de noodzaak van het verdelen van de arbeid hieruit naar voren.

Het CDA heeft in de afgelopen kabinetsperiode de vroege uitbreiding aangezwengeld. Deze is inderdaad op gang gekomen en dit pad hoeft zeker niet verlaten te worden, maar een verdere intensivering dan 25.000 in 4 jaar acht het CDA niet mogelijk.

Dan is er het instrument van de werktijdverkorting met dienovereenkomstig inkomensoffer. Het CDA sluit dit instrument zeker niet uit, maar heeft er toch geen grote verwachtingen van. Ook anderszins zullen de inkomensoffers al fors zijn. Werkijdverkorting raakt altijd zeer grote groepen, zo niet iedereen. Daardoor ontstaat er het ontbreken van een keuzemogelijkheid. Kan men het de alleenverdiener, die gezinshoofd is met opgroeiende kinderen, aandoen zo'n inkomensoffer te vragen?

Om een aantal redenen kiest het CDA daarom veel nadrukkelijker voor deeltijdbanen. Daarvoor zijn twee aanknopingspunten. Allereerst het hierboven gestelde met betrekking tot arbeidsongeschikten, die bij beschikbaarheid van deeltijdbanen beter ingeschakeld kunnen blijven (worden). Het tweede aanknopingspunt vormt de jongere generatie. Bij hen is de bereidheid tot, resp. het geïnteresseerd zijn in deeltijdbanen veel groter. Concreet denkt het CDA aan 120.000 deeltijdbanen (overeenkomend met 60.000 volledige banen) voor schier-arbeidsongeschikten en 50.000 deeltijdbanen (overeenkomend met 25.000 volledige banen) voor de aankomende generatie. Als men zich realiseert dat dit correspondeert met het organiseren van circa 2% méér van het

totaal aantal banen in deeltijd, dan is dit een bescheiden taakstelling, welke zich bij verdere versombering van het werkgelegenheidsperspectief nog voor aanzienlijke uitbreiding leent.

Wanneer men echter van de andere kant rekening houdt met de nu bestaande discriminatie ten aanzien van deeltijd, dan zal het realiseren van de bovengenoemde cijfers al een hele inspanning betekenen. Denk bij voorbeeld aan het gebruik dat part-timers het eerst worden ontslagen en aan barrières in de sfeer van pensioenen en sociale verzekeringen. Van werknemers, werkgevers en overheid wordt echter deze inspanning gevraagd. Taakstellingen moeten worden geformuleerd en reëel worden nagestreefd. Waarom kennen wij wel energiebesparingsconsulenten en geen consulenten die nagaan wat er in deeltijd te doen valt?

De bevordering van de deeltijdarbeid — door het CDA eigenlijk nog bescheiden, maar heel bewust aangezet — past ook in een visie die de menselijke ontplooiing ook buiten de betaalde arbeid, door mannen en vrouwen, van positieve betekenis acht. Daarbij gaat het niet alleen om onbetaald of vrijwilligerswerk, maar ook om doe-het-zelf-activiteiten en bepaalde aspecten van het informele circuit. Dit kan ook heilzame doorwerkingen hebben naar sectoren als volksgezondheid, waar eigen- en mantelzorg steeds verder overschaduwd zijn door volledig geprofessionaliseerde en in het geldcircuit opgenomen gezondheidszorg. Het sterke accent op deeltijdbanen, dat ons nu is opgedrongen door de economische stagnatie, kan aldus ook zeer positieve effecten hebben op een samenleving die minder „overstressed” is, en zo via een omweg ook bijdragen aan een betere beheersing van de collectieve sector.

Inkomensverdeling en inkomenspolitiek

Het CDA kiest, zoals gezegd, voor een forse inkomensmatiging: exclusief incidenteel -1,5% voor de modale man, waar dan nog gemiddeld ca. 0,5% voor de volkshuisvesting bijkomt. De mogelijkheden voor nivellering acht het CDA, althans tot 2× modaal, gering. Daardoor ontstaat er een inkomenslijn van -1% voor de minima tot -2% voor 2× modaal. Binnen die grenzen bevindt zich de grote massa van de inkomensstrekkers. Daarbuiten formuleert het CDA vervolgens een lijn van -4% voor het 4× modale inkomen. Daar treedt dus wel een zeer aanzienlijke beperking van de inkomensverschillen op want zo mag een inkomensachteruitgang van zeg 15% in 4 jaar tijd toch wel genoemd worden. Dit spreekt te meer, waar voor bepaalde groepen met hogere inkomens (vaak boven de 4× modaal) via gericht inkomens- en tarievenbeleid bijzondere acties nodig zijn.

Aan de andere kant van het spectrum liggen de echte minima. Dat zijn diegenen die van het minimum niet alleen zich zelf maar ook anderen te onderhouden hebben. Voor deze minima wil het CDA koopkrachtbehoud als beleidsdoel stellen.

Deze algemene lijnen zullen ertoe moeten leiden, dat de uit het systeem van prijscompensatie voortvloeiende nominale verhogingen deels achterwege gelaten, deels vervangen worden door belastingverlaging (vergelijk het in 1981 toegepaste systeem).

Daarnaast zijn er bijzondere inkomenspolitieke vragen. Hierboven noemde ik reeds de noodzaak het arbeidsvoorwaardenbeleid voor overheidsdienaren niet alleen trendzettend te maken, maar ook de te ver doorgesloten groei in inkomens t.o.v. de particuliere sector te corrigeren. Dit hangt direct samen met een tweede punt, nl. de salarisverhoudingen in de marktsector, of breder geformuleerd: de beloningsverhoudingen tussen bepaalde soorten van arbeid. Ook hier is er behoefte aan verschuivingen. Daarom kan het incidenteel niet te krap worden genomen. Daarom ook is er een Raad voor het Inkomensbeleid nodig om dit alles te analyseren en te begeleiden. Inkomensverhoudingen corrigeren in een stagne-

rende economie is buitengewoon moeilijk, maar het is niet minder noodzakelijk.

De inkomenspolitiek strekt zich ook uit tot het terrein van de sociale verzekeringen. Natuurlijk zal het beleid ter zake van de sociale verzekeringen primair gericht moeten zijn op een veel beter volumebeleid. Daarover werd hierboven reeds het nodige gezegd. Daarnaast zijn er echter ook vragen die inkomensverhoudingen betreffen.

Met behoud van de koppeling voor de minima stelt het CDA zich voor een geleidelijke vermindering van de bovenminimale uitkeringen tot 70%. Daarnaast een veel sterker onderscheid in uitkeringen die moeten worden gerelateerd aan de behoefte: moet men van zijn uitkering alleen zelf rondkomen, of samen met anderen? Het behoefte-element wordt daardoor sterker geaccentueerd t.o.v. het verzekerings-element, ook wel aangeduid als het equivalentiebeginsel. Macro-economisch betekent dit forse ombuigingen en een bijdrage tot stabilisatie van de premielast, micro-economisch betekent het dat, afhankelijk van de hoogte van het inkomen en de vraag of men al of niet kostwinner is, het verschil tussen werken en niet-werken groter wordt. Daartegenover wordt de koppeling voor de minima behouden. Het gaat hier al met al om een gigantisch beheersingsproces.

Uit het bovenstaande blijkt dat in het CDA-programm de bescheiden algemene inkomensmatiging van 1 à 2% per jaar wordt aangevuld met bijzondere matigingen die voortvloeiën uit noodzakelijke correcties voor scheefgegroeide verhoudingen.

De collectieve sector

Een groot deel van de groei in de collectieve sector zit in de overdrachten. De voorstellen m.b.t. de volkshuisvesting en met name die m.b.t. de sociale verzekeringen zijn hierboven reeds goeddeels aangeduid. Het moet op die manier mogelijk zijn de sociale-premiedruk te gaan stabiliseren. Daarbij horen dan echter ook wel een beperking van het ziekteverzuim en een verdere intoming van de kosten voor volksgezondheid.

Het ziekteverzuim moet in te dammen zijn. Wellicht dat eigen risico's voor werkgevers en werknemers daarbij onvermijdelijk zijn. Dit is echter primair een zaak van werkgevers en werknemers. De overheid moet daarbij beschikbaar zijn om desgevraagd met wettelijke regels of premiedifferentiaties bij te sturen. Het bedrijfsleven, dat op deze terreinen — terecht — zijn autonomie blijft benadrukken, is wel gehouden deze kostenbeheersing dan zelf hard te maken.

De volksgezondheidsparagraaf in het CDA-programm zet de lijn van kostenbeheersing door: èn organisatorisch èn via inkomensmatiging. Dit wordt nu aangevuld met het nog verder terugdringen van de gezondheidszorg naar de eerstelijnszorg en vandaar naar eigen zorg en mantelzorg. Gezond leven en „sociale” gezondheidszorg worden naast de beheersing van de kostbare specialismen van groot belang.

Naast de beheersing van de sectoren sociale verzekering, volksgezondheid en overdrachten is er de overheid in engere zin. De explosieve uitgavengroei is daar veel minder geweest, de beheersingsvraag, gericht op stabilisatie van het aandeel in het nationale inkomen bescheidener. Toch zijn ook hier moeizame, met name gezien de reeds aangebrachte ombuigingen en het tekort aan bepaalde investeringen, processen van herschikking van taken en middelen nodig. Naast algemene soberheid zal wellicht niet te ontkomen zijn aan een bijzondere matiging voor de overheidsdienaren, welke zich overigens op grond arbeidsmarkt- en inkomenspolitieke overwegingen laat verdedigen. Langs deze wegen wordt gestreefd naar een stabilisatie van de belasting- en premiedruk.

Tegelijk wordt getracht het financieringstekort te verkleinen. Als taakstelling vermeldt het CDA-programm 5%; een taakstelling die geformuleerd werd, toen wij op 6% zaten. Een sterke, resp. sterkere vermindering van het financieringstekort zal niet mogelijk zijn, ook al niet vanwege de sterk stijgende rentelast, die ertoe leidt dat zelfs bij een gelijkblij-

vend financieringstekort reeds aanzienlijk moet worden gekort op de andere overheidsuitgaven.

In de fiscale paragraaf van het program wordt een groot aantal voorstellen gedaan. Hoofdelementen daarin zijn vereenvoudiging en het bijdragen aan verschuivingen in trends met betrekking tot consumptie, sparen en investeren. Bij het hoofdstuk vereenvoudiging gaat het met name om een vermindering van aftrekposten en een daartoe uit te financieren vermindering van de progressie. Het minder consumeren en meer sparen komt aan de orde via een beoogde verschuiving van directe naar indirecte belastingen en via bijzondere spaarfaciliteiten. Het „nationale spaarbeleid” strekt zich uit van het meer fiscaal begunstigen van risicodragend vermogen tot het inkomen van zelfstandigen als bron van besparingen en werkgelegenheid. De WIR wordt gehandhaafd. Deze bracht de investeringen, tegen de verdrukking in, op een relatief hoger peil. In de komende kabinetsperiode zal — zoals gezegd met aardgasgelden — verder moeten worden gezien hoe — aangrijpend bij de handicap van de hoge rentestand — het ondernemen verder kan worden begunstigd (o.a. begunstiging risicodragend kapitaal en rentesubsidies).

Monetaire politiek

Het CDA-programm spreekt, afgezien van de voornemens tot beheersing van het financieringstekort, niet expliciet over het monetaire beleid. Dat hoeft ook niet als men voortzetting van het bestaande accommoderende beleid beoogt. Strak monetair beleid is ten onzent in ieder geval niet gewenst. De monetaire financiering hoeft het produkt van de nominale groei van ons inkomen en de liquiditeitsquote niet te onderschrijven. Het anti-inflatiebeleid wordt immers rechtstreeks gevoerd.

Daar waar particuliere investeringen achterblijven ten opzichte van de toch reeds beperkte besparingen dient de overheid via fors kapitaalmarktberoep te voorkomen dat zich deflatoire effecten manifesteren, maar de stimulering van particuliere produktieve bestedingen moet voorrang houden.

Wanneer het matigingsbeleid de lopende rekening van de betalingsbalans weer tot een bescheiden overschot brengt (0,75% van het nationaal inkomen) en de nationale consumptie weer wat teruggedrukt ten gunste van de investeringen, is er weinig reden een strak monetair beleid te voeren. Toch blijft het devies: nationaal matiging en internationaal aandringen op een expansief beleid, zodat de koopkrachtige vraag, met name in de derde wereld, op peil blijft.

Zoals in dit artikel is uiteengezet, wil het CDA een aantal trends doorbreken. Daarbij gaat het niet alleen om de matiging, die wel tot uitdrukking wordt gebracht in het devies „economie van het genoeg”, maar ook om het „anders gaan doen”. Dit laatste verdient ook uitwerking naar de derde wereld. Nederland zal internationaal moeten bepleiten dat de doorbreking van stagnatie en dreigende cumulatieve concurrentie van westerse economieën kan worden verwezenlijkt door een krachtige steun van expansie in de derde wereld. Kredietverlening en het bevorderen van een nieuwe economische orde in het algemeen zullen daartoe moeten bijdragen.

Bij een beoordeling van het monetaire beleid en het beleid gericht op beheersing van het financieringstekort behoren (in ons land) ook de vragen in ogenschouw te worden genomen omtrent het tempo van uitputting van onze aardgasreserves en de besteding van de aardgasinkomsten. Welnu, het aardgasbeleid van het CDA scharniert om een doorgaand zorgvuldig gebruik, zodat wij nog lang met het aardgas toekunnen en het niveau van inkomsten nu de economie niet te sterk ontwricht hetgeen de aanpassing straks des te moeilijker zou maken. De binnenlandse inkomstenstijging ten gevolge van aardgasexploitatie hoort beschikbaar te komen voor lastenverlichting (vergelijk de gedeeltelijke compensatie voor het partieel passeren van de prijscompensatie). De inkomstenstijging uit het buitenland dient geheel tot structuurversterking te leiden, waaronder begrepen de beheersing van het financieringstekort.

Bij het onderwerp aardgas zij overigens aangetekend dat er nog steeds een belangrijke achterstand van ten minste f. 5 mrd. in de exportprijzen van het aardgas bestaat. Een ander probleem vormt de verschuiving van produktie van Slochteren naar kleine velden die een wijziging van de winstverdelingsregeling van de kleine aardgasvelden ten gunste van de overheid urgent maakt.

Arbeidsverhoudingen

Gezien de angst voor werkloosheid en aantasting van het sociale-zekerheidssysteem en gezien het ontbreken van een perspectief voor veel ondernemers die ook al te beducht worden om mensen aan te nemen, is er reden in de economische politiek aan het hoofdstuk arbeidsverhoudingen en de rol van werknemers- en werkgeversorganisaties des te meer aandacht te geven. Dit geldt zeker voor het CDA, waar de gespreide verantwoordelijkheid centraal staat. Er is tussen werkgevers en werknemers ook bij de minlijn, misschien zelfs juist bij de minlijn, genoeg te onderhandelen. Op het belangrijke terrein van de inkomensverhoudingen gaat het niet alleen om afspraken te zamen met de overheid, om delen van de prijscompensatie te passeren, resp. te vervangen door belastingverlaging, maar ook om meer specifieke wijzigingen in beloningsverhoudingen tot stand te brengen. Verder zijn er de belangrijke aanpassingen in het sociale-zekerheidstelsel, het ingeschakeld houden van mensen, maar ook de doorvoering van een andere uitkeringssystematiek en vervolgens de organisatie van de arbeid. Er ligt een gigantische taak voor werknemers en werkgevers, uiteenlopend van het creëren van deeltijdbanen tot het opkomen voor de zwakkere groepen. Willen deze taken uit de verf komen, dan moet er een behoorlijk stuk bereidheid tot samenwerking en wederzijds vertrouwen zijn. Dat geldt nationaal, maar zeker ook op het niveau van de onderneming en de sectoren.

Dat vergt benutting van de wettelijke structuren op het punt van de medezeggenschap die er al zijn, en verdere uitbouw daarvan door middel van experimenten in ondernemingen. Voorts: het vak leren van de aanpak van gezamenlijke sectorale problemen, daar waar dit mogelijk is.

Bij de vormgeving van het bedrijfstakoverleg moet rekening worden gehouden met de verschillen in structuur en omstandigheden binnen de diverse bedrijfstakken, met speciale aandacht voor de internationale aspecten. Onderwerpen van overleg kunnen zijn: ontwikkeling van de werkgelegenheid, technologie, arbeidsomstandigheden, vakopleiding en onderwijs, milieuvraagstukken alsook de voorgenomen investeringen. Dit moet samen met andere vormen van overleg en gezamenlijke aanpak door de sociale partners, de harde sociaal-economische aanpak die het CDA in zijn programma voorstaat, mogelijk maken, want de overheid kan het niet alleen.

Slot

Aldus mondt het CDA-program uit in een klemmend nationaal appèl. De door het CDA voorgestane sociaal-economische aanpak kan niet worden „afgekondigd”, maar moet tot stand komen in een bondgenootschap met grote groepen van de Nederlandse bevolking. Dat bondgenootschap is de moeite waard omdat het mikt op de mens, vooral op de zwakkere mens, die aan de kant dreigt te worden gezet.

Economisch gesproken valt de winter in. Wie zegt daar in een handomdraai lente van te kunnen maken is een valse profeet. Wel is het mogelijk ons zo te gedragen, dat wij samen goed door de winter komen: geen kille-sanering, maar bewust samen uitgestippelde aanpassingen. Niet alleen terug, maar arbeid en inkomen verdelen met het oog op de toekomst. Om een zinvol bestaan.

R. F. M. Lubbers